

RAPORTUL DINTRE LITERATURA ORALĂ ȘI LITERATURA SCRISĂ

Loredana GĂDĂLEAN

Abstract

The article has in view the relation between each type of literature: spoken and written the differences between them, but also their interdependence. The two different modalities of communication use specific codes of representation and particular symbols. The spoken discourse and the written one organize differently the relation between language and the reality expressed through it and they also arrange differently the relation between language and its users. The creator's role is different in spoken and written discourses. The two systems of expressing artistic work benefit by channels and means of spreading their contents. The article wants to underline the outlook built around the two types of literature

Fiecare tip de literatură se încadrează într-un sistem de exprimare a creației artistice, care accentuează moduri diferite de comunicare, utilizarea unor coduri specifice de reprezentare, a unor simboluri și semne particulare, precum și relația individului cu obiectul creației și funcția individului în cadrul de mediatizare a creației artistice.

Literatura orală este propagată într-un mediu de existență cotidiană ai cărui componenți participă la transmiterea informației adesea involuntar și fără conștientizarea rolului de mesager al actului creator. Transferul materialului artistic nu poate fi realizat fără participarea activă a indivizilor la o relație de colaborare dinamică, în care se intersectează și preiau mesajul pentru a fi transmis mai departe. Fiecărui individ înscris în circuitul de comunicare a materialului literar îi revine, pe rând, rolul de spectator la actul de performare a producției artistice și acela de mesager al produsului receptat.

Literatura scrisă face parte dintr-un circuit oficial, de valorizare și valorificare a operei literare instituționalizate, mediatizate și receptate în medii specifice supervizate de persoane instruite în activitatea de completare tehnică a actului spiritual, pentru o optimă lansare, prezentare și receptare a cărții într-un spațiu adecvat.

Literatura orală și literatura scrisă se încadrează în aria mai largă a culturii orale, respectiv a celei scrise, cu diferențele specifice dintre ele: *Prima este globalizantă și relevă principiul participării. Lucrurile, semnele, ființele coexistă în același univers, care este definit ca o totalitate a mediului în care cultura dobândită prin experiență este utilizată pentru a crea sens. Cea de-a doua este o cultură critică, dezvoltându-se în baza unei tradiții argumentative cumulative, facilitată cu ajutorul scrisului*(Caune, 2000, 74).

Discuția despre literatura orală și despre cea scrisă ilustrează o serie de particularități și diferențe care țin de compoziție și de rolul actanților la procesul comunicării. Discursul oral accentuează fenomenul vorbirii, este o acțiune dinamică ce susține actualizarea experienței personale sau a celei colective povestite cu activarea tuturor elementelor oralității. În cazul discursului oral, *Subiectul destinat își pierde subiectivitatea globală, fiind considerat ca o instanță repetitivă, înregistrând și juxtapunând semnificațiile textului, ale indicilor vizuali și sonori* (Caune, 2000, 81).

Există scrieri care au caracter oral, oralitatea fiind acea *calitate a stilului unei scrieri beletristice de a părea vorbit, prin faptul că autorul dă expunerii un caracter spontan, viu, în primul rând în dialogurile care notează particularitățile vorbirii personajelor, dar și în narațiunea propriu-zisă, care poate lua și ea forma unui dialog al autorului cu sine însuși sau cu cititorul, folosind, în acest sens, în special exclamații și aparente întrebări...*(Dicționar enciclopedic român, vol.III, 1965, 594).

În poveștile și povestirile lui Ion Creangă, de exemplu, sunt identificate numeroase procedee prin care se realizează oralitatea stilului său. Printre acestea, se remarcă folosirea de interjecții: **Hei, hei! Nu știți dumneavoastră ce poam-a dracului este Harap Alb aista...; Măi, măi, măi!**

Că multe-ți mai văd ochii...; Pupăza zbr! pe-o dugbeană... Locuțiunile adverbiale formate din cuvinte rimate constituie altă sursă a oralității: *...mort-copt trebuie să te ieu cu mine...*

Alături de expresii preluate din vorbirea populară (*Mă rog, ce mai la deal, la vale? Așa e lumea asta, și de ai face ce-ai face rămâne cum este...*), la oralitatea stilului lui Creangă contribuie repetarea pronumelui personal **tu** (*Nici tu sat, nici tu târg, nici tu nimica...*) și folosirea dativului etic, construcție gramaticală bazată pe utilizarea pronumelor neaccentuate de persoana I și a II- a singular la cazul dativ – **mi, ți-**, cu scopul de a sublinia participarea emoțională a povestitorului sau a ascultătorului la desfășurarea acțiunii (*...bunicul în urmă cu caii de căpăstru și eu înainte, mi-au lunecat ciubotele și-am căzut în Ozana cât mi ți-i băietul...*).

Discursul scris este unul mult mai convențional, insistă pe respectarea indicilor de expresie care îi asigură încadrarea într-un sistem specific unui curent literar, unui anumit stil, este un ansamblu ordonat și riguros, iar dimensiunea oralității identificată în anumite scrieri, este și ea prelucrată și adaptată la convenții particulare.

Rolul creatorului diferă, de asemenea, în producțiile orale și în cele scrise. În timp ce creatorul producțiilor orale este anonim, cel care semnează operele scrise are un statut recunoscut, joacă un rol social, intră în circuitul valorificării și valorizării creației sale în mod oficial.

Puntea de legătură între cultura orală și cea scrisă este participarea lor la *desfășurarea aceleiași structuri a limbii, cu efecte diferite asupra producției conținuturilor, asupra relațiilor interpersonale, asupra organizării gândirii și a percepției lumii* (Caune, 2000, 82).

Transmiterea informației orale în cadrul unei comunități implică solidaritatea participanților la comunicarea mesajului artistic și apartenența lor la un grup tradițional care asigură prezența continuă a materialului transferat. Literatura scrisă permite distanțarea destinatarului, respectiv receptorului, de autorul-expeditor, legătura simbolică dintre ei fiind mediată doar de prezența materială a cărții, care concretizează creația.

Discursul oral și cel scris organizează diferit raportul dintre limbaj și realitatea exprimată prin el și ordonează, de asemenea, diferit relația limbajului cu utilizatorii lui. Specific pentru discursul oral este prezentul vorbirii, care plasează locutorii într-un timp strict, raportat la realitatea temporală a schimbului de mesaje. Literatura scrisă permite experimentarea tuturor dimensiunilor temporale, cu o mișcare mult mai largă și liberă în spațiu și timp, datorită distanțării cititorului de autor și mobilității oferite celui dintâi prin digresiuni, salturi temporale, cu care autorul jonglează și cu care cititorul se poate juca, la rândul lui, fără să îi fie alterată percepția asupra mesajului, tocmai pentru că își poate oferi deliciul unei lecturi proprii, organizată în timp după cum dorește.

Dimensiunea temporală și existența locutorilor condiționează și relația cu destinatarul, care în discursul oral este o prezență directă, imediată, pe când textul scris este destinat unui cititor posibil, imaginar.

Atitudinea față de realitatea prezentată diferă în cele două tipuri de comunicare și este surprinsă astfel: *În vorbire, discursul trimite către o lume și / sau o situație comună interlocutorilor. Textul scris se eliberează astfel de limitele referinței ostentative care este prezentarea directă, iar referințele sale se deschid către o lume mai vastă* (Caune, 2000, 102).

Discursul oral se axează pe relatarea faptelor cunoscute participanților la actul comunicării, fapte săvârșite de persoane din anturajul comun; textul scris pune în pagină acțiuni povestite și înfăptuite de personaje care nu țin obligatoriu de un cadru familiar cititorului și care fac referire, uneori, la realități dintr-un mediu imaginar, dar verosimil.

Atât literatura scrisă cât și cea orală beneficiază de canale și mijloace specifice destinate propagării și mediatizării conținuturilor lor. Mesajele literare orale sunt transmise grație mobilității teritoriale și tranzitării de zone din care sunt preluate sau către care se transferă împrumuturi de variante discursive. În acest fel, pornind de la expeditor, mesajul poate să

sufere modificări și adaptări pe traseul comunicării sale, fapt care poate contribui la îmbunătățirea aspectului formal, variabil de la o regiune la alta. Mesagerul este cel care transferă informația și poate influența conținutul și forma discursului.

Literatura scrisă beneficiază de suportul tiparului, de canale de mediatizare publicitară (televiziune, radio, internet), precum și de mijloacele materiale ale difuzării informației grafice (cărți, reviste, ziare, buletine, broșuri, dicționare, cataloage etc).

Publicitatea intensă este cel mai bun purtător de cuvânt în campaniile de difuzare și de achiziționare a literaturii de consum, reprezentantă exemplară a adaptării la condițiile economiei de piață. Scrisul pentru mase promovează cu succes principiile kitsch-ului, vinde rapid iluzia artei și facilitează accesul comod la mesaje consumate cu efort intelectual minim, în virtutea legilor efemere ale modei. Literatura de consum pune în mișcare mecanismul unei adevărate industrii, care monitorizează succesul și atrage profitul financiar. Este adevărat, însă, că literatura, ca orice alt sistem cultural de comunicare, nu se poate sustrage legilor de condiționare financiară și celor material-tehnologice, informatice, publicitare, care guvernează mediul existenței contemporane.

Literatura orală și literatura scrisă se diferențiază în privința mentalităților construite și alimentate de existența în mediul rural sau în cel urban, comportamentelor manifestate de personaje care populează aceste medii (crescători de animale, agricultori, pescari; negustori, muncitori, intelectuali etc), tipurilor de acțiuni realizate de astfel de caractere umane diverse.

Deși, în prezent, autoritatea literaturii scrise asupra literaturii orale este de necontestat, avantajele anterioare ale literaturii orale au distanțat-o net de cea scrisă. Cuvântul rostit a fost cel investit cu credibilitate, din Antichitate și până în Evul Mediu târziu, iar literatura scrisă a câștigat teren abia către sfârșitul secolului al XIX-lea, o dată cu monopolul impus de cotidianele cu tiraj masiv, care grupau, în paginile lor, texte ce făceau, apoi, subiectul de comentariu în saloanele și cafenelele timpului.

Cu toate că literatura scrisă are, de la distanță, autoritate asupra celei orale, sunt identificate câteva privilegii ale oralului, prin care «atentează» la autonomia limbajului scris și modalități de «asediere» a scrisului de oralitate. Astfel, oralul este recunoscut ca vehicul al opiniei culturale și cale de producție culturală (Santerres Sarkany, 2000, 60). Se pot aduce drept exemplificări numele unor scriitori celebri, ca Borges, Artaud și Stendhal, care au recurs la strategia dictării textelor; alte argumente sunt furnizate de pasajele incluse în texte, care reproduc discursuri orale, de genurile extrainstituționale, precum graffiti, de performanțele retorice ale unor binecunoscuți romancieri, ca Flaubert sau Marguerite Duras.

Gradul de emancipare culturală, politică, economică influențează, de asemenea, preponderența unui tip de discurs: civilizațiile occidentale promovează literatura scrisă, pe câtă vreme civilizațiile tribale sau cele colonizate impun oralitatea, ca formă de tradiție sau de rezistență la influențele străine.

Între caracteristicile funcționale ale oralității se disting spontaneitatea și profesionalismul. Spontaneitatea este un atribut al practicilor existențiale cotidiene impregnate cu notă ritualică: *Mamele care fredonează un cântec de leagăn, copiii care se joacă de-a ghicitorile sunt purtătorii exemplari ai câtorva practici elementare[...]. Literatura face parte integrantă din sărbători. Această literatură populară orală este pulsională, dorită, deci expresivă, comunitară și, astfel, în același timp, comunicațională* (Santerres Sarkany, 2000, 63). Profesionalismul este marca regizării și specializării anumitor practici puse în scenă cu minuțiozitate și precizie de către oficiali desemnați de comunitate pentru îndeplinirea misiunilor simbolice și magice: *Astfel, literatura orală permite exorcizarea forțelor răului și invocarea forțelor bimeiului, dar ea poate avea, în alte circumstanțe, o intenție practică civilizatorie: edificarea moralei și a coeziunii grupurilor* (Santerres Sarkany, 2000, 64).

Teoreticienii R. Wellek și A. Warren stabilesc o diferențiere între limba vorbită și limba literară. Limba vorbită este un concept mai larg, reprezentând un domeniu care captează

variante ca: limbajul familiar, comercial, oficial, religios, jargonul diverselor medii de activitate profesională și de existență cotidiană(Wellek, Warren, 1967, 47). Limba vorbită prezintă un coeficient expresiv care variază în funcție de subiectul și de contextul discursului. Expunerea vorbită are o finalitate practică și vizează rezultate concrete în modificarea atitudinilor și influențarea acțiunilor. Ea servește, în primul rând, ca instrument de comunicare. Limba literară se deosebește, sub aspect cantitativ, de stilurile comune ale limbii. Pe de altă parte, *exploatează resursele limbii mult mai deliberat și mai sistematic [...]. Limbajul poetic organizează, strunește resursele limbii vorbite și uneori chiar le siluiește, în strădania lui de a ne face să înțelegem, de a ne cuceri atenția*(Wellek, Warren, 1967, 48).

Din punct de vedere pragmatic, diferența dintre limba vorbită și cea literară constă în funcția îndeplinită de fiecare. Limba vorbită are o funcție precisă de comunicare a unor conținuturi în lumea reală, pe când limba literară are o funcție estetică și *scoate conținutul operei din lumea realității*(Wellek, Warren, 1967, 49).

Interdependența dintre literatura orală și literatura scrisă nu poate fi contestată. Studiul literaturii orale este o premisă importantă în cunoașterea originii și evoluției genurilor, multe genuri și teme literare reclamându-și originea populară. Lirica trubadurilor și romanele cavalești oferă asemenea exemple.

Produsul literar se prezintă ca un «artefact» înregistrat fie ca proiecție materială, concretă, sub formă scrisă, fie înmagazinat în tradiția orală. Exemplarele tipărite conțin o serie de elemente străine operei, care țin de redactare, dar, în același timp, scrierile garantează conservarea corpusului artistic și consemnează existența operelor. Procedee grafice, ca, de exemplu, semnele de punctuație, separarea strofelor într-un poem, alineatul etc, ajută la vizualizarea segmentelor unui text și la compartimentarea acțiunilor, facilitând înțelegerea lui. Discursul oral înglobează, la rândul lui, o serie de elemente străine de producția propriu-zisă, ca, de exemplu, indici de pronunție, accent, ton, care dovedesc, împreună cu particularitățile grafice, că prezența scrisă sau orală a unui discurs este o relatare a acestuia, și nu discursul în sine. Intonarea unei poezii, de exemplu, se poate modifica în funcție de particularitățile de voce ale recitatorului, acesta conducând discursul mai lent sau mai rapid și influențând subiectiv publicul, prin prezența sa. Lectura unui text scris este impusă de ordonarea grafică a acestuia și lasă loc imaginației cititorului, regizor al dinamicii acțiunii și proiector al desfășurării personajelor pe retina sa, neinfluențată de vreo prezență vizibilă, ca în cazul discursului oral, performat de un actant concret.

Prin raportare la literatura scrisă, literatura orală este caracterizată de cinci trăsături definitorii: caracterul oral, caracterul tradițional, caracterul colectiv, caracterul anonim și caracterul sincretic.

În timp ce literatura cultă este creată, transmisă și conservată prin scris, literatura orală este păstrată într-un repertoriu tradițional și comunicată din generație în generație, prin viu grai.

În literatura cultă tiparele estetice se modifică permanent, pe câtă vreme, literatura orală păstrează tiparele tradiționale, motivele, rima, ritmurile, măsura, reprezentările ancestrale și arhitectura narativă. Observând această caracteristică a literaturii orale, G. Călinescu afirma că *un moment original e de admis în folclor când un individ din colectivitate inventează un cântec. Însă concepțiile despre viață, registrul etic și emotiv, formele artistice și prozodice îi sunt strict impuse*(Călinescu, 1968, 204).

Caracterul colectiv este o altă trăsătură care definește literatura orală, prin apartenența creației artistice la o întreagă comunitate culturală. Creatorul individual este exponentul conștiinței colective, care își găsește expresia în opera sa.

Caracterul anonim este o extensie a caracterului colectiv. Creația nu este revendicată de un autor, întrucât ideile și sentimentele identificate fac parte dintr-un inventar comun, tradițional.

Caracterul sincretic definește legătura organică dintre vers, melodie, dans, imagine etc., care permite creației artistice să se manifeste ca un tot unitar.

Anterioară literaturii scrise, literatura orală conservă tiparele unei culturi străvechi: basmele și legendele oferă o explicație mitologică a fenomenelor naturii; poezia datinilor și a ritualurilor amintește, la rândul ei, de o cultură ancestrală. Filonul folcloric a fost propus ca sursă de inspirație, în literatura română, la începuturile ei moderne, grație, în special, generației de la 1848(V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, I. H. Rădulescu, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, G. Barițiu etc.), care a îmbogățit inventarul esteticii romantice din epocă cu teme și motive preluate din folclor și a conștientizat interdependența dintre literatura orală și literatura scrisă.

BIBLIOGRAFIE:

Caune, Jean, *Cultură și comunicare, Convergențe teoretice și locuri de mediere*, traducere de Mădălina Bălășescu, Cartea Românească, 2000

Călinescu, G., *Principii de estetică*, E.P.L., București, 1968

Creangă, Ion, *Opere*, I-II, 1970

Santerres Sarkany, Stephane, *Teoria literaturii*, traducere de Cristiana-Nicola Teodorescu, Cartea Românească, 2000

Wellek, René, Warren, Austin, *Teoria literaturii*, în românește de Rodica Tiniș, studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, Editura pentru literatura universală, București, 1967